

УДК 528.9

Ростислав Сосса, д. геогр. н., доцент

e-mail: SossaUa@gmail.com

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

ЗНАЧЕННЯ ВИСТАВОК СТАРОДАВНІХ КАРТ У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ КАРТОГРАФІЇ

На прикладі проведеної виставки «Картографічні видання Львова», на якій експонувались плани, карти, атласи від XVII ст. до сьогодення, висвітлено значимість проведення виставок стародавніх карт і атласів для вивчення історії картографії та розвитку картографування території України. За картами в історичному вимірі можна прослідкувати розвиток способів відображення місцевості, удосконалення методів і способів створення карт, що відбувався на загальному тлі розвитку науки, техніки і технологій. Дано короткий опис основних картографічних творів Львова.

Ключові слова: виставка стародавніх карт, плани і атласи Львова, історія картографії.

Ростислав Сосса

ЗНАЧЕНИЕ ВЫСТАВОК СТАРИННЫХ КАРТ В ИЗУЧЕНИИ ИСТОРИИ КАРТОГРАФИИ

На примере состоявшейся выставки «Картографические издания Львова», на которой экспонировались планы, карты, атласы с XVII в. до настоящего времени, освещена значимость проведения выставок старинных карт и атласов для изучения истории картографии и развития картографирования территории Украины. В историческом измерении по картам можно проследить развитие способов отображения местности, усовершенствование методов и способов создания карт, происходившее на общем фоне развития науки, техники и технологий. Дано краткое описание основных картографических произведений Львова.

Ключевые слова: выставка старинных карт, планы и атласы Львова, история картографии.

Rostyslav Sossa

SIGNIFICANCE OF ANCIENT MAPS' EXHIBITION IN THE STUDY OF CARTOGRAPHY HISTORY

On the example of the exhibition «Cartographic Exhibitions of Lviv» which presented plans, maps, atlases from the XVII century till present, the importance of such exhibitions for the study of the history of cartography and Ukraine's territory mapping development is highlighted. Total of 55 plans, maps and atlases published from XVII century till today from Vasyl Stefanyk Lviv Ukrainian National Science Library collections, Ukrainian Central State Historical Archive (Lviv), State Science-Production Enterprise «Kartographia» and private collections were shown. Following maps in historical term, it is possible to trace the ground imaging development, the ways to create maps and to improve methods on the background of the global science, technique and technology development. One may explore the map production establishment, activity of people connected to maps and atlases creation. Short description of Lviv main cartographic works is given in this article. It has been shown that mapping in Lviv is inseparable from the history of society development: changes in the political map, mapping and surveying services depending on the countries Lviv was included in during its history.

First known city plans are dated from XVII century, when Lviv was a part of Poland. 1772-1918 – is an Austrian city development period. The Austrian military topography service rightfully belonged to one of the best in Europe at that time. Austrian cartographic achievements of that period represent the golden fund of Galicia mapping. Exhibits reflect the chronological mapping of the city during the Polish interwar period of 1918-1939 yr., in times of the German occupation, Soviet period (1939-1941, 1944-1991 yr.) and in the period of Ukraine's independence. Cartographic exhibitions allow to see the original works of the past, at the same time they are an effective tool to study the history of cartography.

Keywords: ancient maps exhibition, Lviv's plans and atlases, history of cartography.

Вступ. «Історія картографії» як самостійна дисципліна при підготовці фахівців-картографів у вищих навчальних закладах України не викладається. Окремі знання з історії картографії та розвитку картографування території України висвітлюють здебільшого у курсах «Картознавства». Можливості ознайомлення студентів з оригінальними картографічними творами минулого досить обмежені. Лише при проведенні відповідних екскурсій до Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського НАН України, Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника НАН України та ще деяких поодиноких бібліотек і архівів студенти можуть побачити ексклюзивні карти й атласи.

Метою статті є висвітлення значимості проведення виставок стародавніх карт і атласів для вив-

чення історії картографії та розвитку картографування території України, зокрема на прикладі виставки «Картографічні видання Львова».

Виклад основного матеріалу. Історія картографії вивчає історію розвитку ідей, підходів, методів картографії, картографічного виробництва, стародавніх картографічних творів, внесок особистостей у розвиток картографії та картографування [1]. Практично всі вищезазначені складові історії картографії унаочнені у стародавніх картах, атласах, глобусах. За ними можна вивчати способи створення картографічних творів минулого, їх використання, організацію картографічного виробництва, діяльність особистостей, дотичних до створення карт і атласів.

У рамках відзначення 200-ліття заснування Національного університету «Львівська політехніка» 6-8 грудня 2016 р. кафедрою картографії та гео-

просторового моделювання Інституту геодезії було організовано та проведено виставку «Картографічні видання Львова», на якій експонувались плани, карти, атласи від XVII ст. до сьогодення. До цієї події було видано гарно оформлений каталог виставки [3].

На виставці експонувалось 55 планів і карт із зібрань Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника, Центрального державного історичного архіву України (м. Львів), Державного науково-виробничого підприємства «Картографія», приватних колекцій. Окремі плани були представлені на виставці якісними копіями, оригінали яких зберігаються у Військовому архіві в Стокгольмі, Військовому архіві у Відні, Австрійській національній бібліотеці.

Розвиток картографування міст у XVI-XVIII ст. визначався основним чином військовими потребами. Інтереси військової справи диктували більш детальне і точне зображення міст: з відображення природного середовища, системи планування і особливо нанесення фортифікаційних укріплень. Перші відомі плани Львова датуються XVII ст., коли Львів перебував у складі Польщі. Найдавнішими зі збережених і відомих фортифікаційних проектів Львова є план «Положення Лео польського» («Situs Leo Poliensis») інженера Фредеріка Гетканта 1635 р., що зберігається у Військовому архіві в Стокгольмі та представлений на виставці копією.

Найдетальнішим і найточнішим із планів Львова, створених у другій половині XVIII ст., є план королівського присяжного геометра Жана Ігнація дю Дефійє «План міста, замків і передмість Львова» (Plan de la Ville, des Chateaux et des Faubourgs de «Leopol») (1766 р.). Це перший відомий на сьогодні план Львова адміністративного призначення, який має чітку структуру зображення міської забудови, мережу доріг та шляхів, озеленення, гідрографію та рельєф. План складається з 8-ми аркушів розміром 52,5 × 82 см кожний, план кольоровий, масштаб 1: 2 400.

Унаслідок 1-го поділу Польщі 1772 р. територія Галичини відійшла до Австрії. 1772-1918 рр. — підавстрійський період розвитку міста. Австрійська військова топографічна служба тоді по праву відносилась до найкращих у Європі. Тогочасні австрійські картографічні напрацювання (перше та друге військові топографічні знімання, галицький кадастр, спеціальна карта масштабу 1:75 000 та ін.) становлять золотий фонд картографування Галичини. Зміна політичного статусу Галичини у 1772 р. обумовила нові політичні та економічні умови для Львова, який став столицею провінції Австрійської імперії — Королівства Галичини та Володимирії. У цей період постала потреба у детальних планах для розбудови міста, розширення мережі шляхів сполучень, створення міських комунікацій. З іншого боку, залишалася потреба у військових планах, де основна увага зосереджувалась на зображенні стратегічних об'єктів та особливостей місцевості. Тому

з останньої третини XVIII ст. до нас дійшов доволі розмаїтий картографічний матеріал.

Для вивчення архітектурно-урбаністичного планування міста в австрійські часи, ще до великих будівельних змін XIX ст., важливе значення має карта «Головне місто Львів» («Hauptstadt Lemberg») 1777 р. австрійського військового інженера-картографа Йозефа Даниеля фон Губера. Це одне з перших детальних картографувань Львова, масштаб плану — 1:1 440. Карта кольорова, відзначається чіткою схемою умовних позначень.

Кarti і плани, створені для військових цілей, основна увага яких зосереджувалася на зображенні рельєфу, шляхів сполучень та військових об'єктів, не могли повною мірою забезпечити цивільні потреби міста. Чи не вперше новий адміністративний поділ міста показано на «Плані міста Львова з його передмістями» («Plan der Stadt Lemberg samt ihren Vorstädten») масштабу 1:5 760 (близько 1802 р.).

Першим планом, виконаним на основі уточненого знімання, слід вважати «План міста Львова з передмістями» («Plan der Stadt Lemberg sammt ihren Vorstädten») у масштабі 1:7 200 (Відень, 1829 р.). Інформативність плану зумовлена як докладним зображенням території міста і передмість з поділом на ділянки із зазначенням їхніх меж, так і чіткою системою умовних позначень (68 позицій), за допомогою яких фіксуються різні типи забудови і шляхів сполучень, елементи гідрографії; назви сакральних об'єктів, громадських будівель, вулиць середмістя, топоніми доріг і рогаток.

У 1836-1838 рр. Генеральне квартирмейстерство провело спеціальне оригінальне знімання для Львова та його околиць, яке стало основою для дев'ятиаркушевої топографічної карти «Львів з околицями на основі оригінального знімання ц.-к. Генерального квартирмейстерства...» («Lemberg mit seinen Umgebungen nach der Original Aufnahme des k.k. General Quartiermeisterstabes...»), опублікованої 1836 р. у масштабі 1: 14 400. Територія міста фактично повторює план Львова 1829 р., однак розширена територія картографування охоплює навколишні села, деталізовані також елементи рельєфу та мережа головних і другорядних доріг.

З метою визначення та збору земельного податку в 1785-1788 рр. у Галичині проводяться перші кадастрові знімання земель, які отримали назву Йосифінського кадастру. Згідно з інструкцією (1824 р.) кадастрові знімання базувались на загальнодержавній мережі триангуляції. Вони проводились у масштабі 1:2 880 для неміської території й у масштабі 1:1 440 для міст та були завершені в Галичині в 1849 р. Кадастрові карти були створені на кожену громаду і містили докладну географічну ситуацію в її межах (гідрографія, ліси, сади, луки, присадибні зелені насадження, поля, шляхи, будівлі, культові споруди тощо). З часом кадастрові карти застаріли, тому у 1878-1879 рр. вони були оновлені.

Складовою частиною кадастрового знімання території Галичини були кадастрові знімання міст. Кадастрові роботи у Львові завершили у 1849 р., в результаті чого була виготовлена 65-секційна карта міста з чотирма передмістями («Kronlandes Hauptstadt Lemberg slawisch Lwów sammt den Vorstädten...») у масштабі 1:2 880. Висока точність і якість виконання кадастру забезпечила протягом довгого часу використання його як картографічної основи для проектних, ремонтних та будівельних робіт.

Революція в Австрійській імперії 1848 р. зумовила проведення змін системи державного управління й адміністративно-територіального устрою. З 1867 р. імперія стала дуалістичною Австро-Угорською монархією, а Галичина отримала крайову автономію. 14 жовтня 1870 р. Львів отримав самоврядування, яке мало визначальне значення для подальшого розвитку міста. Відтоді у картографуванні Львова почав окреслюватись польський чинник, хоча польська картографія ще довгий час (до кінця 1920-х років) знаходилась під значним впливом австрійської.

Важливе значення для картографування Галичини мало укладання «Адміністративної карти королівства Галичини і Володимирії з Великим герцогством Краків та герцогствами Освенцім, Затор і Буковина» («Administrativ-Karte von den Königreichen Galizien und Lodomerien mit dem Grossherzogthume Krakau und den Herzogthümern Zator und Bukowina») (1855-1863 pp.), яке на підставі Другого військового топографічного знімання здійснив австрійський інженер-картограф К.К.Р. фон Куммерсберг. Окремим аркушем у масштабі 1: 10 800 подано «План Львова» («Plan von Lemberg»).

План Львова з карти К. Куммерсберга неодноразово перевидавався. Показовими є два їх видання 1873 і 1878 pp. На плані 1873 р. відсутній нинішній головний корпус Львівської політехніки, який споруджували упродовж 1873-1877 pp. До видання плану 1878 р. внесено доволі значні виправлення та доповнення, але головне: чи не вперше на друкованій карті показано планове розміщення щойно збудованого головного корпусу політехніки.

Надання місту права самоврядування сприяло розвитку міського господарства: регулюється та стимулюється процес забудови, упорядковуються назви вулиць і нумерація будівель, упроваджуються будівельні статuti міста. Зміни на карті міста відображені на виданому у 1871 р. «Плані королівського столичного міста Львова з врахуванням нових назв вулиць та площ» («Plan kr. stoł. miasta Lwowa z uwzględnieniem nowych nazw ulic i placów») масштабу 1:7 200. Фактично з цього видання розпочався польський період картографування Львова, хоча австрійська система масштабів використовувалась до початку 1930-х pp.

Значний внесок у створення планів Львова зробив інженер міського Будівельного управління Юзеф Хованець. У середині 1880-х pp. він уклав малоформатний план міста масштабу 1:10 800, у

1890 р. — так званий «Великий Хованець» у масштабі 1: 7 200 розміром 100 × 120 см, у 1894 р. — так званий «Малий Хованець», який відображав центральний фрагмент попереднього видання. Останній план «Малий Хованець» витримав багато перевидань для туристичних цілей та рекламних проспектів. Ним тривалий час послуговувалися службовці Будівельного управління, зокрема для проектування міського водогону, транспортних розв'язок, упорядкування парків і скверів. Так, у 1896 р. на основі цього плану було виготовлено ще два — один з нанесеними маршрутами кінного та електричного трамваю і мережею старої та нової каналізації, другий — з мережею водогонів, криниць і гідрантів.

В останні десятиліття XIX ст. великої популярності набули плани-путівники, покликані ознайомлювати широкий загал зі структурою міста. Вперше опублікований 1871 р. «План королівського столичного міста Львова з покажчиком старих і нових назв площ і вулиць» («Plan kr. Stoł. Miasta Lwowa ze skorowidzem dawnych i nowych nazw, placów i ulic») у масштабі 1:7 200, став основою для низки туристичних планів. На початку XX ст. вийшла друком серія туристичних планів міста у масштабі 1: 12 500, підготовлена польськими та німецькими видавництвами. 1910 р. у Літографічному закладі А. Андрейчина накладом Товариства «Просвіта» опубліковано перший україномовний «План Львова» з коротким провідником українських установ, лічниць, друкарень і книгарень, шкіл і захоронків, крамниць, фабрик, а також з окремо винесеними назвами вулиць і площ, пов'язаних з українською історією та культурою.

Проте, на переломі століть ні оновлені військові карти, ні плани, що ґрунтувались на результатах кадастрових знімань, не могли задовольнити у повній мірі господарські потреби міста. Для будівництва міських водогонів, каналізації, транспорту, мережі доріг необхідні були нові плани з характеристиками висот. Заходи зі встановлення нівелірної мережі для Львова тривали впродовж 1880-1888 pp. і лягли в основу топографічних знімань міської території, уможлививши створення карт нового покоління, із зображенням рельєфу горизонталями.

Для проектування каналізаційної мережі Львова у 1910-1911 pp. був використаний топографічний план масштабу 1:5 000 з докладним рельєфом поверхні міста, який відображений горизонталями, що проведені через 1 метр [2]. Очевидно, що цей план був першим великомасштабним планом міста, на якому для передачі рельєфу використано спосіб горизонталей. На його основі проводились проектувальні роботи зі створення каналізаційної мережі міста. «Топографічний план Львова з проектом міської каналізації» («Plan topograficzny król. stoł. Miasta Lwowa. Projekt kanalizacji») масштабу 1:20 000 є типовим наочним прикладом використання картографічних матеріалів для вирішення різноманітних завдань з управління та розвитку територій.

Важливе значення для топографічного забезпечення потреб міського господарства мала картографічна діяльність відповідних технічних служб магістрату і особливо керівника знімально-регуляційного відділу будівельного департаменту львівського магістрату Ігнація Дрекслера. У жовтні 1915 р. під його керівництвом укладено бланкову «Карту околиць Львова» («Mara okolic Lwowa») масштабу 1:25 000, а у 1917 р. — «Карту королівського столичного міста Львова...» («Mara król. stol. miasta Lwowa...») у масштабі 1: 8 000. На останній карті поєдналися детальне відтворення міської забудови, транспортної та природно-рекреаційної систем, макро- і мікротопоніміки з докладною характеристикою рельєфу у вигляді горизонталей.

У 1919-1939 рр. Львів перебуває у складі Другої Речі Посполитої. Протягом першого десятиліття польська картографія — і військова, і цивільна — базувалася на австрійських картографічних матеріалах.

Особливу сторінку в історії картографії займає діяльність у Львові засновника сучасної польської географії та картографії Євгеніуша Ромера та діяльність найбільшого видавництва Польщі міжвоєнного періоду «Książnica-Atlas», до якої він мав безпосереднє відношення. Більшу частину свого життя, наукової та видавничої діяльності Е. Ромер провів у Львові. Учений був засновником знаної у часи між двома світовими війнами львівської картографічної школи [4].

Протягом 1920-х рр. Картографічний інститут імені Е. Ромера у Львові підготував на доброму картографічному рівні декілька «Планів Львова» («Plan miasta Lwowa») у масштабі 1: 15 000. Перший із них з'явився 1922 р. За призначенням — це туристичні плани з позначенням маршрутів міського транспорту, цивільних і сакральних об'єктів. Особливо детальним є видання 1931 р., у якому з'явилася низка нових військових, спортивних і рекреаційних об'єктів на території Львова — казарм, стадіонів, парків, електростанції та ін. Плани Е. Ромера масштабу 1:15 000 використовувались як основа для німецьких і радянських видань періоду Другої світової війни.

Врегулювання проблем, пов'язаних з інтенсивною розбудовою Львова, які гостро виявилися у міжвоєнний період, було можливим лише завдяки єдиному (генеральному) планові міста. У червні 1931 р. було надруковано перший варіант чотириаркушевого «Плану Великого Львова» («Plan Wielkiego Lwowa») у масштабі 1: 7 200. Це останній великомасштабний план міста, укладений в австрійській неметричній системі мір, прийнятий з другої половини XVIII ст. для австрійських військових топографічних знімачів.

За матеріалами аерофотознімання у 1936 р. Едмунд Вількевич уклав у масштабі 1:10 000 карту «Королівське столичне місто Львів» («Król. Stol. m. Lwów»). На ній нанесені пункти триангуляційної мережі, горизонталі, будівлі, транспортні мережі, мос-

ти, елементи гідрографії, лісовий покрив, кадастрові межі громад та межі Великого Львова. У 1939-1940 рр. карту використали для розроблення проекту «Генерального плану» радянського Львова.

У 1930-х роках продовжували виходити путівники по місту, які доповнювались картографічними додатками, друкувалися туристичні карти міста. У 1938 р. Василь Горбай видав оригінальний за кольоровим оформленням «Орієнтаційний план Великого Львова Горбая» («Horbaya plan orientacyjny Wielkiego Lwowa») масштабу 1:15 000.

З поодиноких планів Львова міжвоєнного періоду, опублікованих українською мовою, на виставці представлено «Плян міста Львова», виданий видавництвом КООП «Комерція» у 1939 р.

17 вересня 1939 р. почався радянський період картографування Львова. Видавництво «Książnica-Atlas» і його поліграфічна база у Львові були реорганізовані у державне видавництво «Атлас».

22 червня 1941 р. почалася німецько-радянська війна. Окрім карт, зорієнтованих на воєнні потреби, в період німецької окупації вийшло й кілька планів Львова для широкого використання. Найвідоміший з них — «План Львова» («Plan von Lemberg») 1942 р. масштабу 1:15 000, який було представлено на виставці.

У лютому 1944 р. військово-топографічними службами воюючих сторін одночасно були видані два плани Львова. Топографічний план для Червоної Армії видано на Саратовській військово-картографічній фабриці у масштабі 1:15 000. А у Львові підрозділом німецької військово-топографічної служби видано план «Львів» («Lemberg») масштабу 1:10 000.

Картографування Львова у післявоєнний час визначалося насамперед домінуючими тенденціями розвитку картографування в СРСР. Для широкого загалу населення призначений «Схематичний план міста Львова», виданий у 1947 р. Добровільним пожежним товариством. Незважаючи на схематичність плану, на ньому було підписано найбільшу кількість назв вулиць і площ міста з усіх видань до кінця 1980-х рр.

З початку 1970-х рр. в СРСР інтенсивно розвивають туристичне картографування — створення туристичних схем міст, що було монополізоване ГУГК. З раніше створених схем можна згадати поодинокі видання львівського книжкового видавництва «Каменярь», яке до початку 1970-х рр. видавало українською мовою туристську схему міста з трасами міського транспорту.

З 1974 р. Фабрика № 1 ГУГК (пізніше — Науково-редакційне картоукладальне підприємство (НРКП), а нині — ДНВП «Картографія») регулярно видає уже російською мовою туристичну схему «Львов». Основним недоліком цих схем міста була спотворена та схематизована їх географічна основа. Зі зняттям у другій половині 1980-х рр. регламентованих обмежень щодо відображення географічної основи

значно поліпшились детальність, точність і загальною якістю планів міст. Видання 1986 р. туристської схеми «Львов» мало значно кращу основу за точністю, було збільшено кількість показаних вулиць. У 1987 р. вперше ГУГК видав туристичну схему міста українською мовою.

Новим напрямом картографування для потреб туризму стали атласи туриста, які були розроблені в НРКП. Атлас туриста «Львов» (1989 р.) відобразив історико-культурну привабливість знаного туристичного центру України. Атлас мав досить докладну (як на ці часи) географічну основу.

У роки незалежності України визначальне значення для розвитку картографування мали демонополізація державою виконання топографо-геодезичних і картографічних робіт, майже повне зняття режимних обмежень у цій сфері діяльності, перехід на комп'ютерні технології створення карт і впровадження у картографічне виробництво геоінформаційних технологій, що унаочнили представлені на виставці карти і атласи.

У 1990-х рр. випуск планів міст для широких верств населення зростає і стає одним із напрямів картографування. Укладання планів міст на точній топографічній основі дало змогу покращити їх інформативність. Характерною особливістю цього періоду є долучення великої кількості організацій різних форм власності до створення планів і атласів міст. Новим напрямом картографування стало видання великоформатних стінних планів міста.

За матеріалами топографічних зніманих 1996 р. ДП «Західгеодезкартографія» створило, чи не вперше в Україні, цифровий векторний план міста Львова масштабу 1:2 000.

Багатовікові картографічні традиції Львова сьогодні закономірно проявляються у випуску нових

продуктів. Значною подією у картографічному житті Львова став вихід у світ у 2012 р. видання «Львів. Комплексний атлас» за редакцією професора Олега Шаблія — першого науково-довідкового комплексного атласу великого міста в Україні. В атласі вміщено понад 200 карт, схем і картоїдів.

Влітку 2014 р. у рамках загальноєвропейського проекту атласів історичних міст вийшов друком атлас «Львів. Атлас українських історичних міст. Т. 1» за науковою редакцією Мирона Капраля. Це знову перше такого роду видання в Україні. До атласу включено репродукції 24-х карт Львова, а також деякі карт-реконструкції.

Висновки. Експоновані на виставці плани та карти Львова не тільки фіксують в історичному вимірі багатовіковий розвиток міста, що важливо для дослідників історії містобудування, але й передають історію розвитку картографії. Вони дозволяють прослідкувати розвиток способів відображення місцевості, невпинне удосконалення методів і способів створення карт — від планово-висотного обґрунтування й топографічного знімання до друкування карт і атласів. Усе це відбувалося на загальному тлі розвитку науки, техніки і технологій.

Картографування Львова разом з тим невіддільне від історії розвитку суспільства: змін політичної карти, діяльності картографо-геодезичних служб різних держав, до складу яких входив Львів упродовж своєї непрості історії.

Таким чином, проведення виставок картографічних творів не тільки уможливило знайомство з оригінальними творами минулого, але є дієвим інструментом вивчення історії картографії.

**Рецензент – доктор географічних наук,
професор І. І. Ровенчак**

Список використаних джерел:

1. Берлянт А.М. Картографический словарь / А.М. Берлянт. — М.: Научный мир, 2005. — С. 111.
2. Гаврилова Э.С. Карта города Львова и ее развитие / Э.С. Гаврилова. — Львов: Изд-во Львов. политех. ин-та, 1956. — 80 с.
3. Сосса Р. Картографічні видання Львова: Каталог виставки. Львів, 6-8 грудня 2016 р. / Р. Сосса, У. Кришталович, О. Шишка / За заг. ред. Р. Сосси. — Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2016. — 28 с.
4. Konopska B. Ewolucja sygnetu wydawniczego Książnicy-Atlas / B. Konopska // PPK. — 2004. — Т. 36, № 1. — S. 34–38.
5. Konopska B. Ewolucja sygnetu wydawniczego Spółki Akcyjnej Atlas i Instytutu Kartograficznego im. Eugeniusza Romera / B. Konopska // PPK. — 2004. — Т. 36, № 3. — S. 204–208;
6. Konopska B. Eugeniusz Romer twórcą przemysłu kartograficznego w Polsce międzywojennej / B. Konopska // Biul. Stow. Kartografów Polskich. — Kwiecień 2003 — kwiecień 2004. - № 8–10. — S. 4–10.

References:

1. Berljant, A.M. (2005). Kartograficheskij slovar' [Cartographic dictionary]. Moskva: Nauchnyj mir, 111.
2. Gavrilova, Je.S. (1956). Karta goroda L'vova i ee razvitie [Map of the city of Lviv and its development]. L'vov: Izd-vo L'vov. politeh. in-ta, 80.
3. Sossa R. Kartografichni vydannya L'vova: Kataloh vystavky. [Cartographic publications of Lviv: Exhibition catalogue] L'viv, 6-8 hrudnya 2016r./ R. Sossa, U. Kryshthalovych, O.Shyshka / Za zah. red. R. Sossy.- L'viv: Vyd-vo L'vivs'koyi politekhniky, 2016. — 28 s.
4. Konopska, B. (2004). Ewolucja sygnetu wydawniczego Książnicy-Atlas. PPK, 36 (1), 34–38.
5. Konopska, B. (2004). Ewolucja sygnetu wydawniczego Spółki Akcyjnej Atlas i Instytutu Kartograficznego im. Eugeniusza Romera. PPK, 36 (3), 204–208.
6. Konopska, B. (2003-2004). Eugeniusz Romer twórcą przemysłu kartograficznego w Polsce międzywojennej. Biul. Stow. Kartografów Polskich. 8-10, 4–10.